

A HAGYOMÁNYOS OROSZ NYELVTAN BÍRÁLATA EGY SVÉD SZLAVISTA MUNKÁJÁBAN

– Recenzió Th. Pettersson *On russian predicates,
a theory of case and aspect* c. könyvéről –

DR. BIHARI JÓZSEF–RÁK SÁNDOR

(Közlésre érkezett: 1979. január 5.)

1. Göteborg egyetemének szláv tanszékén 1962–63-ban néhány száz hallgatóval fordítási gyakorlatokat végeztetett Th. Pettersson professzor. Kitűnt, hogy a svéd és orosz nyelv grammatikai különbözőségén kívül még igen sok extralingvisztikai forrással kell számolni, máskülönben a fellépő interferenciák nem magyarázhatók meg.

1.1. Annak illusztrálására, hogy milyen hibákat követ el egy svéd az orosz igeaspektusok használatában, Pettersson megvizsgálja a jelenleg érvényes aspektus-definíciókat az oroszban és megkísérli megállapítani, mi az a követelmény, amelynek a segítségével az orosz aspektusrendszer tökéletesen felvázolható.

1.1.1. A vizsgálat során négy aspektus-definíció kerül felszínre, amelyek a következők:

a) a Szovjetunió Akadémiai Nyelvtanának a koncepciója (1952),	ANy
b) Vinogradov akadémikus elmélete (1947)	V
c) Dostal elmélete (1954), és	Do.
d) Iszacsenko koncepciója (1962).	I.

1.1.2. Az ANy meghatározása szerint a *folyamatos* aspektust akkor használjuk, amikor a cselekvést folyamatában, időtartamában vagy ismétlődésében (gyakoriságában) szemléljük.” A *befejezett* aspektust viszont úgy határozza meg, mint amely a cselekvés valamilyen körülhatároltságát, korlátoltságát, a cselekvés végrehajtásának bizonyos pontjára korlátozva fejezi ki, koncentrálna. Ez a pont, ez a korlátozás lehet a cselekvés *kezdeté*, *befejezésének pillanata* vagy *eredménye (vége)*. Pettersson szerint ez a meghatározás nem egyéb mint *Vinogradov* azon nézetének összefoglalása, mely szerint „a *befejezett aspektus* legalapvetőbb sajátossága a cselekvés körülhatároltsága (*предел действия*), a cél elérése, a cselekvés tartósságának a kizárása. *Dostal* aspektuselmélete megegyezik Saussure felfogásával: „A *befejezett* és *folyamatos* aspektus a beszélőnek a cselekvéshez való viszonyát fejezi ki. A *befejezett* aspektus esetében a cselekvést a maga egészében (totalitásában), teljességében szemléljük, miközben a beszélő a cselekvést mintegy kívülről tekinti át, míg a *folyamatos* aspektus esetében a cselekvést csak részlegesen (nem teljesen) nem egészében tekintjük át. A perfektrum (imperfektrum) korrelációban a *befejezett alak* az alapvető (markírozott, jelölt), míg a *folyamatos alak* a származtatott (nem jelölt, nem markírozott) tagja a vidpárnak”. *Iszacsenko* továbbfejleszti ezt a meghatározást és ezt mondja: „Drücken wir einen Vorgang vermittelt eines *imperpektiven* Verbs aus, z. B. *on čitaet* oder *on čital*, so stehen wir gleichsem inmitten des Vorganges, den wir nicht übersehen, dessen Beginn und Ende uns Verborgen ist und den wir folglich nicht als ganzheitliches, zusammengefasstes Geschehen auffassen können. [– – –]. Beim *perfektiv* ausge-

drückten Vorgang stehen wir dagegen ausserhalb des Geschehens, überblicken das Ereignis als Ganzes und fassen es in seiner Totalität auf.”

1.1.3. Egy tekintetben a *Dostal-Isačenko* meghatározás jelentősen felülmúlja a *Vinogradovét*: Ők mondják ki, hogy csak az egyik aspektus *jelölt* (markírozott) a Jakobson-i értelemben és ez a *befejezett alak*. Vinogradov is sejtette ezt, de nem fogalmazta meg világosan. Az ANY pedig a *folyamatos–befejezett* aspektusokat külön-külön határozza meg, mintha azok teljesen különálló kategóriák lennének. Vagyis eltekint az imperfektív puszta *negatív* meghatározásától: az imperfektum *nem utal a cselekvés egészére*, de nem is zárja azt ki! (Nem így a legújabb ANY, 1970, amely már inkább Isačenkora mint Vinogradova épít.)

1.1.4. *Pettersson* szerint egyik meghatározás sem jobb a másíknál. Mindegyik definíció gyenge pontja az, hogy nem határozza meg azokat a kritériumokat, amelyekre a definíció nyugszik. Vagyis – *Pettersson* szerint – egyáltalán nem könnyebb a „maga totalitásában szemlélt cselekvés” értelmét megragadni mint Vinogradov gondolatát, „a cselekvés körülhatároltságáról”. Mindenesetre azokat az alapvető kategóriákat, amelyek meghatározhatják a megfelelő aspektus használatát, még nem sikerült igazán felfedezni. Sőt: az eddig említett tudósok semmiféle *formális* vagy *funkcionális* kritériumot nem találtak a *szemléletformák használatára*, elméletüket csak a nyelvi intuícióra (nyelvérzékre?), hozzáértésükre alapozták. De a nyelvérzék vagy intuíció természetesen még nem nyelvészeti tétel – állapítja meg végül *Pettersson*.

2.1. *Pettersson* szemügyre veszi – bár csak per tangens – az *idő és aspektus* bonyolult problémáját is. Szerinte ezek nem teljesen különböző kategóriák. Szerinte különböző (felszíni struktúrában) létező grammatikai kategóriák segítségével kifejezhetők olyan grammatikai viszonyok, amelyek azonos módon határozhatók meg. Tehát különbséget kell tenni egy bizonyos forma lexikai *jelentése* és ennek a jelentésnek azon szintaktikai *értéke* között, amelyet a mondat mélyszerkezetéből származtatunk. Nyilvánvaló, hogy ezt a megkülönböztetést nem végezték el a fentebb leírt aspektus-definíciók szerzői.

2.2. Amögött, hogy nem különböztették meg a *jelentést* egy bizonyos felszíni kategória szintaktikai *értékétől*, *Pettersson* szerint, komoly hiba búvik meg. *Pettersson* azt állítja, hogy általános értelemben sem az aspektus, sem az idő nem fundamentális kategóriák, hanem felszíni jelenségek, amelyek több olyan fundamentális kategóriának felelnek meg, melyekből néhány tovább analizálható szintaktikai tulajdonságok szerint.

2.3. Ami az aspektusok kifejezte időviszonyokat illeti, *Pettersson* különbséget tesz *nyelvtani idő* (tense) és *filozófiai idő* (time) között. Az eddigi nyelvtudósok hibáját abban látja, hogy nem tudták megkülönböztetni a *nyelvtani időt* a *filozófiai idő* fogalmától. *A szláv aspektusok – mondja Pettersson – a filozófiai időt fejezik ki, s persze: mást is.*

3.1. *Pettersson* könyvének 3. részében azon szintaktikai tulajdonságokkal foglalkozik, melyek alkalmasak arra, hogy szemléltessék azokat a mélyebb egységeket, melyek olyan primitív állítmányok lehetnek, amelyeket a mélystruktúra szintje előtt generálunk. *Pettersson* a következő szintaktikai tulajdonságot tekinti relevánsnak az orosz állítmány leírása szempontjából: $[\alpha VB]$, $[\alpha V]$, $[\alpha$ aktivitás] és $[\alpha$ time]. $[\alpha VB]$ bármely *verbális* vagy nominális állítmány mély szerkezete lehet. A $[+VB]$ = verbális, azaz ige vagy melléknév, a $[-VB]$ szinoním a $[+N]$ *főnévvel*.

A $[+V]$ -t a $[-V]$ -től morfológiai eszközökkel különböztetjük meg. Egy $[+V]$ -nek megfelelő mély egységet konjugálhatunk, azaz ez *ige*. A verbális, amit deklinálhatunk, *melléknév*.

Az igék tipikus szemantikai és szintaktikai tulajdonságát *Pettersson* a *process*-szel (folyamat)-tal határozta meg. Tehát a melléknévek tipikus lexikai és szintaktikai tulajdonságaira be kellett vezetnie a *state* (állapot) terminust.

Az igéket és mellékneveket – a főneveket nem – felosztja az α aktivitás tulajdonságát illetően. *Aktivitással* rendelkező igék azok, melyek egy *esetleges, időleges* folyamatot vagy állapotot jelentenek, és *nemaktivitással* (– aktivitással) rendelkezők azok, melyek állandó folyamatot, állapotot jelentenek.

Ennek az orosz mondatnak pl., hogy *он курит*, kétféle értelmezése lehetséges: 1. dohányzik (éppen most) – ez egy *aktív* jelentés, vagy: 2. ő dohányzó, ő tud dohányozni, ez egy *nem-aktív* jelentés.

Pettersson mindenféle állítmányt (főnév, melléknév, ige) az [α idő] szintaktikai tulajdonsága szempontjából csoportosít. Mint már láttuk, elhatárolja egymástól a *tense*-t és a *time*-ot. A *tense* szerinte egy cselekvés indexe, ami azt mutatja meg, hogy a cselekvés az állítás (kijelentés) pillanatával nem azonos időben ment végbe. Az [α idő]-t akkor tekinti pozitívnak, ha az IDŐ (time), ami automatikusan benne van az adott igeidőben, releváns a kérdéses kijelentést (állítást) illetően.

4.1. A 4. részben Pettersson a főnevet vizsgálja meg és azt mutatja be, hogy az állítmányi instrumentális és nominativusz az[α IDŐ] szintaktikai tulajdonság pozitív vagy negatív specifikációját tükrözi a mélystruktúrában, úgy hogy a [+ IDŐ] instrumentalist ad a felszíni struktúrában, a [– IDŐ] pedig nominativuszt. De ez csak akkor realizálódik, ha a névszói állítmány egy, Pettersson által bevezetett [–osztály] funkciót fejez ki.

4.1.1. Az *ANY* így határozza meg az instrumentális és nominativuszos állítmány közötti különbséget: „Az alapvető különbség az azonos funkciójú instrumentális és nominativuszos állítmány között az, hogy az *instrumentalis* olyan tulajdonságot jelöl, ami egy határozott időpontra vagy időszakra vonatkozik (относится к определенному моменту или отрезку времени), míg a *nominativusz* olyan tulajdonságot jelöl, ami állandó, nincs egy határozott időponthoz kötve. (II. 1., 1954. 427)”.
4.1.2. Amit az *ANY* az IDŐ (filozófiai idő, time) egy határozott pontján ért, az azonos a Pettersson által meghatározott IDŐ-vel.

Izsacsenko megkérdőjelezi az *ANY* definícióját és néhány példával megkísérli annak a bizonyítását, hogy a szóban forgó definíció alkalmazása nehézkes az ilyen mondatokban, mint:

Пушкин был гениальным поэтом, vagy
Пушкин был гениальным.

Első látszatra ez helyes ellenvetésnek látszik – mondja Pettersson. Azonban szerinte teljesen világos, hogy e mondatban: *Пушкин был гениальным поэтом*, szintén van IDŐ-beli korlátozás (Puskin élete!), ezért az *ANY* definíciója helyes. A meghatározott időpontot az az időszak jelzi, amikor Puskin költészettel foglalkozott. Ha ellenben azt akarom kifejezni, hogy Puskin mindig nagy költő volt, csak azt mondhatjuk, hogy: *Пушкин был гениальный поэт*

Az *ANY* megállapítása az ilyen mondatokra is érvényes mint:

Я был тогда офицером.

Его женили рано, когда он был ещё студентом второго курса.

4.1.3. Pettersson elemzi még a határozószóval bővített állítmányt az ilyen mondatokban mint:

Он учитель.

Он здесь учителем.

A két mondat közti különbséget a már említett „osztály” és „idő” fogalmakkal próbálja megmagyarázni, érveit azonban nem tekinthetjük meggyőzőeknek, annál kevésbé, mivel ezen új fogalmak (osztály, idő) lényegét nem fejt ki elég világosan.

5. Az ötödik részben Pettersson azt fejt ki, hogy a *melléknév* rövid alakja [– V] és [+ aktivitás] szintaktikai tulajdonsággal rendelkezik. A [– aktivitás] tulajdonságú mellék-

névi állítmány hosszú alakú melléknévnek felel meg a felszíni struktúrában. Ebben az esetben a +IDŐ tulajdonságú állítmány *insztrumentáliszt*, a – IDŐ tulajdonságú pedig *nominativuszt* ad.

5.1. Figyelemre méltóak Petterssonnak a tulajdonságot jelölő melléknevekkel kapcsolatos megállapításai. Szerinte bizonyos tulajdonságjelzőknek azért nincs rövid alakjuk, mert az ilyen melléknevek a legtöbb esetben egy mély, nem-aktivitással rendelkező igei állítmányból származtathatók, s nem azért, mert ezek morfológiai kivételek (furcsaságok).

Pettersson is elismeri, hogy nem minden melléknévből lehet rövid alakot képezni, azonban ezeknek a száma korántsem olyan nagy, mint ahogy azt eddig feltételezték. Szerinte annak ellenére, hogy a rövid alak használata csökken a *beszélt oroszban*, élvben minden melléknévből lehet rövid alakot képezni, ha csak nem [– aktivitás] tulajdonsággal rendelkezik a lexikai címszóban (entry).

5.1.1. A melléknév rövid, illetve hosszú alakja közti szemantikai különbséget a hagyományos nyelvtan eddig már eléggé feltárta. Vinogradov szerint pl. a melléknév *rövid* alakja egy olyan tulajdonságú (minőségi) *állapotot* fejez ki, *mely időben tart vagy létezik*. A *hosszú alakú* melléknevek pedig olyan tulajdonságokat fejeznek ki, melyeket *időn kívül* szemlélünk.

Iszacsenko a következő példákkal szemlélteti a különbséget:

От него нельзя требовать физической работы — он больной.

Его сейчас нельзя тревожить — он болен.

Iszacsenko sokkal nagyobb hangsúlyt helyez arra, hogy a rövid alak valami ideiglenes állapotot fejez ki, mint Vinogradov. Ő kimutatja, hogy a melléknév *hosszú alakját* egy adott időtől teljesen függetlenül használjuk. Pl. Он злой (gonosz ilyen a természet), Он зол на меня (→ most!). Tehát vitathatatlan: bizonyos kapcsolat van az időlegesség és a rövid alak, valamint az állandóság és ahosszú alak között. Persze, kivételek e téren is vannak. *Rosenthal* professzor idéz egyet: Она привлекательна, ez azt jelenti, hogy állandóan vonzó s nem csak most. Az ellenkezőjére is van példa: Что у тебя такая щекса красная?

Itt a *hosszú alak* fejez ki ideiglenességet, s annak ellenére, hogy a *красная* időleges tulajdonságot jelöl, a rövid alak használata mesterkéltnak volna. *Pettersson* szerint tehát nem állíthatjuk, hogy a *rövid alak időlegessége* képezi a melléknevek hosszú és rövid alakra való felosztásának alapját. Szerinte sokkal meggyőzőbbnek tűnik az az elmélet, mely szerint a rövid alak a tárgy valamilyen *állapotát* fejezi ki, míg a *hosszú alak* a tárgy *minőségét, tulajdonságát* jelöli. Ez az esetek nagy részében így is van, mégis vannak olyan példák is, ahol az effajta megállapítás nem érvényes. Például:

Книжный союз поскольку аналогичен по употреблению союзу так как vagy:

Худо то, что он не честен. Ведь он умный человек. (Turgenyev)

Vagy:

Он, эта пламенная душа, холоден — перебила Александра Павловна. (Turgenyev)

A könyvívízű *поскольку* kötőszó nyilvánvalóan nem az analógia állapotában van, hanem ez a *tulajdonsága* (és mégis *rövid* alakot használunk utána!), mint ahogyan a turgenyevi példák sem azt fejezik ki, hogy *Rugyin* a becstelenség és közömbösség állapotában van, hanem azt, hogy ő becstelen és közömbös, ő i l y e n. Következésképpen *Pettersson* azt az elméletet sem tartja elfogadhatónak.

5.1.2. Az orosz melléknév hosszú és rövid alakja közti leírásában szerinte legközelebb áll az igazsághoz, a Borras–Christian-féle elmélet* (1959, 72–79). Eszerint a *rövid* alakú melléknéveket mint meghatározót (defining), a hosszú alakot pedig mint *azonosítót* (identifying) kell felfogni. „A *hosszú* melléknév egy tulajdonságot teljesen *azonosít* a tárggyal vagy személlyel, míg a *rövid* melléknév *csak a tulajdonságot* fejezi ki *azonosítás nélkül*”, – írja Borras-Christian.

5.1.3. Pettersson tehát ezt az elméletet érzi legközelebbnek a saját felfogásához, mely szerint az [+ *aktivitás*] *szintaktikai tulajdonság* van a rövid alakú melléknév mélyén. A [+ *aktivitás*] azt a tényt jelenti, hogy az állítmányi szóval jelölt cselekvés valóban folyik, egy olyan tényről van tehát szó, amit az ember a szemével láthat. Vagyis: meghatározzuk azt a cselekvést, amelyet az alany végez. Erre példaként az он курит mondatot említi ismételten meg. Másrészt a [– *aktivitás*] egyszerűen azt jelenti, hogy a beszélő kijelenti az alanyról, hogy a cselekvést (példánkban a dohányzást) egy olyan ember végzi, aki *rendszerint, de nem feltétlen* a beszéd pillanatában végzi a szóban forgó cselekvést, azaz az alany dohányzását *azonosítottuk* az érintett személy minőségi tulajdonságával.

5.1.4. Összefoglalóan azt mondhatjuk tehát, hogy egy [+ *aktivitás*]-sal rendelkező melléknévet, azaz egy rövid alakú melléknévet úgy magyarázhatunk, mint amely egy reálisan jelenlevő (meglevő) *bizonyos állapotot* demonstrál, s így megfelel a [+*aktivitás*] tulajdonságú igének. Azaz, amikor a melléknév rövid alakját használjuk, olyan *állapotot* jelölünk, mely *egy tárgyra és egy személyre* érvényes. Ugyanakkor egy [– *aktivitás*] tulajdonságú melléknév, azaz a hosszú alakú melléknév azt jelenti, hogy egy bizonyos állapot *elidegeníthetetlen* a tárgytól vagy személytől, akár ideiglenesen, akár állandóan.

Amint látjuk, a fenti állítás lényegében véve azonos a hagyományos meghatározással, csupán más kifejezésekbe, szavakba öltözteti azt.

5.1.5. Tradicionálisan az a nézet uralkodik az orosz nyelvészek között, hogy a *rövid* alakú melléknévek sokkal *könnyvűbbek* mint a hosszú alakúak. Önmagában ez a megállapítás igaz – ismeri el Pettersson, de nem szabad megfélekednünk arról, hogy a hosszú alakú melléknévnek is lehet könnyvű jellege.

5.2. Beszél Pettersson a rövid és hosszú alak közötti különbségről még egy másik vonatkozásban is. Míg a rövid alakú melléknévek használata az oroszban csökkent, addig egyáltalán nem csökkent a *szenvedő alakú múlt idejű melléknévi igenév rövid alakjának* használata. Sőt: a melléknévi értelemben használt *szenvedő alakú múlt idejű melléknévi igenév* majdnem mindig *csak* rövid alakban fordul elő.

5.2.1. Azt a különbséget, ami a *melléknévi rövid alak* és a *szenvedő alakú múlt idejű melléknévi igenév rövid alakja* között gyakorisági szempontból fennáll, talán azzal a köztük levő *szemantikai* különbséggel lehetne megmagyarázni, amit *Langendoen* mutatott ki:** „A melléknév egyszerűen csak azt jelenti, hogy a tárgy vagy személy *egy bizonyos állapotban van*, míg a múlt idejű melléknév azt jelenti, hogy a tárgy vagy személy *valamikor más állapotban volt*, vagy azt az állapotot, amelyben most van, összehasonlítjuk egy korábbi állapottal. A következő példák szemléltethetik ezt:

Суп горячий.

Суп подогрет.

Amint az előzőekben láttuk, Pettersson egyszer már elutasította azt a hipotézist, hogy a *rövid* és *hosszú alak* közötti különbség az *állapot* ↔ *minőség* (tulajdonság) közötti különbséget mutatja. Most pedig úgy tűnik neki, hogy a *melléknév* és az *igenév* közötti különbséget **éppen ezekkel** a terminuszokkal lehet legjobban kifejezni. Mégis kitart álláspontja mellett az alábbi okokból kifolyólag:

* F. M. Borras és R. F. Christian, Russian syntax. Oxford, 1959.

** D. Ference Langendoen, Essentials of English grammar, New York, 1970. 76.

5.2.1.1. Amikor egy tárgyról azt mondjuk, hogy az bizonyos *állapotban* van, a tárgyról való elképzelésünknek megfelelően fejezzük ki magunkat, azaz: *a tárgy olyan állapotban van, amilyenben én személyesen látom és szemlélem*. Amikor azonban a tárgynak egy *tulajdonságot tulajdonítok*, már nem lehetek ilyen szubjektív. Így pl., ha a levesről azt mondom, hogy *forró*, hazudok, ha az a valóságban hideg. De amikor azt mondom, hogy melegítették, *tévedek*, ha nincs felmelegítve. A levesnek ebben az esetben nem kell szükségszerűen melegnek lennie, lehet az csupán langyos is. Ugyanez vonatkozik az alábbi mondatokra:

Девушка красива.

Девушка красивая.

Az első esetben a kislány lehet csúnya is, de nekem szépnek tűnik. A második esetben szépnek kell lennie a szépség bizonyos „abszolút” normájának megfelelően.

5.2.1.2. A melléknévi igenévnek mindig van egy cselekvést végző alanya (agent), akár expliciten akár impliciten, s ez egy olyan tény, ami megmagyarázza, indokolja az igenév *aktív* (rövid alakú) *formáját*. Csak amikor nem érezzük a *közvetlenül cselekvő* jelenlétét, képezhetünk ilyen kifejezéseket mint:

„подогретый суп” nem tudjuk, ki melegítette fel

„открытое окно” nem tudjuk, ki nyitotta ki stb.

5.3. Pettersson nem tartja magát csalhatatlannak. Elismeri, hogy a melléknév hosszú–rövid alakjainak és a melléknevek és főnevek nominativusz–insztrumentalisz alakjainak használatát illetően még igen sok megoldásra váró probléma van.

6. Szerzőnk könyve hatodik, utolsó fejezetében az igével kapcsolatos problémákat vizsgálja meg. A problémák között fontos helyet biztosít az aspektusoknak, különösen szintaktikai viszonylatban. Alig vagy egyáltalában nem foglalkozik az igék morfológiai tulajdonságaival, tehát a folyamatos és befejezett igékkel és az aspektuspárok problémájával.

Való igaz, hogy az aspektusok alapproblémáival már elég sokan és sokat foglalkoztak, mégis kívánatos lett volna, hogy legalább az aspektuspároknak szenteljen némi figyelmet, hiszen ez a probléma az utóbbi években az érdeklődés előterébe került. Ez indokolja, hogy mi most felvázoljuk itt e probléma körvonalait.

6.1. Abban a kérdésben, hogy mely igéket kell *aspektuspároknak* (видовая пара глаголов) tekintenünk, ma még különböző nézeteket vallanak a nyelvészek.

Az egyik felfogás szerint vidpárokról akkor beszélhetünk, ha egy igének két alakja csupán aspektus szempontjából különbözik egymástól. Így pl. переписывать csak a переписать folyamatos alakja, ugyanígy а заговаривать csak а заговорить folyamatos alakja stb. Viszont а громить–разгромить nem aspektuspár, hanem két különböző ige, mert а разгромить-ből nem képezhető folyamatos alak, itt nincs tehát meg a másodlagos szuffixális képzés, mint az előbbi példákban. Ez elmélet szerint tehát csakis az igei előképzővel(приставка)ellátott befejezett aspektusú igékből szuffixális képzés útján létrejött igéknek vagy az *igei előképző nélküli* befejezett aspektusú igékből ugyancsak szuffixális képzés útján létrejött igéknek van folyamatos alakjuk (открыть—открывать, перейти—переходить, решить—решать, пустить—пускать s i. t.). Így értelmezik a vidpárokat Ju. Sz. Maszlov, A. V. Bondarko és mások.

Van azonban a *vidpároknak* olyan értelmezése is, mely szerint mindazok az ige-párok, amelyek csak aspektusra nézve különböznek egymástól, de *lexikai* jelentésük azonos, *egy igének két alakjai* csupán. Így pl. переписывать e felfogásban переписать folyamatos alakja, а сделать pedig а делать befejezett alakja. E felfogás alapját az ige-párok tagjainak szemantikai azonossága képezi. V. V. Vinogradov, I. P. Mucsnyik, E. A. Zemszkaja stb. e koncepció képviselői.

És végül az aspektuspárok harmadik értelmezése szerint akár szuffixumok, akár prefixumok útján jönnek is azok létre (переписать—переписывать, делать—сделать), mindig *különböző igéknek* (szavaknak) tekinthetők. E felfogás szerint ugyanis annak az elismeréséhez, hogy egy vidpár két tagja ugyanazon ige két alakja csupán, nem elég az ige-párok tagjainak szemantikai azonossága, hanem *szerkezeti-nyelvtani* érvek is szükségesek ehhez. Ilyen érveink azonban nincsenek, mert hiszen a vidpárok képzése *szóképző*, nem speciális formánsok, prefixumok és -ива (-ыва), -ва, -а szuffixumok segítségével történik. Az utóbbi képzők segítségével *új igéket* is képzünk, pl. a *gyakorító* igéket (говаривать,живать,есть,хаживать stb.). Mind a prefixális, mind a szuffixális vidpárokból több jelentésű igék keletkezhetnek, ahol nincs meg minden jelentésnek a maga vidpárja, azaz az így kialakult ige-párok tagjai lehetnek lexikailag nem azonosak is. Így pl. az обвинять abban a jelentésben, hogy выступать в суде в качестве обвинителя nem párja az обвинить igének. (Ezt a nézetet P. Sz. Kuznyecov, N. N. Durnovo, Sz. I. Karcevszkij stb. képviselik).

6.2. Pettersson bizonyítani próbálja, hogy az [α aktivitás] és az [α IDŐ] szintaktikai tulajdonságok ugyanolyan szerepet játszanak az igeszemlélet kiválasztásában mint a mellékneveknél az eset valamint a hosszú és rövid alak megválasztásában. Szerinte egy [– aktivitás] tulajdonságú állítmány mindig *imperpektív* szemléletű igében fejeződik ki. Ugyancsak imperpektív szemléletet használunk, ha az ige [+ aktivitás] és [– IDŐ] tulajdonságú. Másrészt ha egy ige mélystruktúrájú [+ aktivitás] és [+ IDŐ] tulajdonsággal rendelkezik, a felszíni struktúrában *perfektív* szemléletű lesz.

6.3. Mint ismeretes, célhatározó mellékmondatokban elhagyható a чтобы kötőszó, amennyiben a fő- és mellékmondat alanya közös. Elhagyható továbbá néhány mozgást jelölő ige (прийти,зайти,уехать stb.) után is. De nem lehet elhagyni a чтобы -t *stative* ige, illetőleg olyan igék előtt, melyek a *jelzett cselekvés eredményét* is kifejezik*, pl. Корреспондент пришел на работу, чтобы написать очерк о том, как идет работа.

Ez esetben a чтобы elhagyásával megváltoztatnánk a mondat értelmét is.

6.4. A továbbiakban Pettersson az igeszemlélet néhány részletkérdésére tér át. Megállapítja, hogy *imperpektív* igék is hordozhatnak *perfektív* értelmet – ellentétben a hagyományos felfogással. Elemzi az *imperpektív* és [α aktivitás] kapcsolatát, rámutat az aktív és nem aktív folyamatos igék közti különbségre, amelyet a *stativitás–nem stativitás* rendszerével kapcsol egybe.

Érdekesen elemzi aspektus szempontjából Pettersson a Кто писал „Войну и мир” és „Кто написал „Войну и мир”” közti különbséget. Mindkét mondat a „Háború és béke” szerzőjére kérdez. Ez azért lehetséges, mert a писал az első mondatban nem aktív, a másik mondatban viszont *perfektív* (az eredményre utaló!) ige. Szerinte a „Кто написал „Войну и мир”? Достоевский или Толстой?”-ban jobbnak tűnik a *befejezett alak* használata mint a folyamatos megfelelője. Vagyis: amikor azt akarom megtudni, melyik határozott egyén tevékenységének köszönhető, hogy létezik egy „Háború és béke” regény, a *befejezett* aspektust használom. Ugyanakkor, ha csak az érdekel, melyik szerzőt lehet asszociálni egy bizonyos könyvvel, *folyamatos* igét használunk. Ezt a különbséget még inkább illusztrálják Rasszudova példái:

Вы не оставляли ручку в аудитории?

Не вы оставили ручку в аудитории?

* D. Ference Langendoen, Essentials of English grammar, New York, 1970. 76.

* Pettersson állítja ezt Belevickaja–Chalizeva Sbornik po sintaksisu russkogo jazika c. műve alapján.

Tulajdonképpen mindkét mondatban azt akarja megtudni a beszélő, hogy kié az a toll, amely az előadóban hagyta, de ezt a gondolatot különbözőképpen formálja meg. Az első esetben az alanynak tulajdonított cselekvés *kétes* (a tagadószó az ige előtt van); a második esetben azt állítjuk, hogy a toll az előadóban maradt, a beszélő kérdése és kétsége *csak a személyre* vonatkozik.

7.1. Külön részt szentel Pettersson munkájában a *konkrét* és *absztrakt mozgást* jelölő igéknek. Mint ismeretes, Karcevcszki nyomán *Iszacszenko* így határozta meg a mozgást jelölő igéket: „A *konkrét* igét használjuk, ha a mozgás *egyirányú*, az *absztrakt* igét használjuk, ha a mozgás *többirányú*. Karcevcszki példái:

Когда я шел вчера в школу, я встретил друга.

Когда вчера я ходил в школу, я встретил друга.

Mindkét mondat helyes – mondja Karcevcszki-, de a másodikból nem világos, hogy *mikor* találok barátommal: *mikor mentem* az iskolába, vagy *mikor jöttem* onnan el.

Iszacszenko a következő példákat idézi:

Я иду по лесу (megyek az erdőbe *valahova*).

Я хожу по лесу (céltalanul járkálok az erdőben).

Ezen elmélet szerint az *absztrakt* ige használatát olyan mondatokban mint:

Пробка плавает.

Ребенок уже ходит,

azzal a ténnyel magyarázzák, hogy ezen mondatokban az *egyirányúság* fogalma kifejezésének még a lehetősége is kizárt.

Egészében – állítja Pettersson –, ez az elmélet helyes, de vannak olyan esetek, amikor *Iszacszenko* szabálya nem alkalmazható. Pl.:

Валерий Чкалов — первый лётчик, который летал из Москвы в Америку через Северный полюс.

Он утром возил нас на станцию.

Világos, hogy ezen mondatokra nem alkalmazható *Iszacszenko* szabálya módosítás nélkül, hiszen itt nem oda-vissza mozgásról van szó, mégis az *absztrakt* alakot használtuk. De ha most azt mondjuk, hogy a *konkrét* igét akkor használjuk, amikor az *állítmány* egy olyan mozgásra vonatkozik, mely csak egy irányban megy végbe, ezáltal már kimondtuk azt a feltételt, hogy a kérdéses mozgásnak [+aktivitás] szintaktikai tulajdonságot kell tulajdonítani, azaz a mozgásnak *konkrét szituációban kell, hogy végbemenjen* – mondja Pettersson. Ha ez így van, akkor az előbb idézett mondatokat úgy értelmezhetjük, mint [–aktivitás] tulajdonságúakat, s így nem lehet őket tovább specializálni a helyhez kötöttség (locotion) egy bizonyos tulajdonságának megfelelően.

Jó lenne, ha a szóban forgó elmélet alkalmazható lenne olyan esetekben is, amikor a mozgást jelölő igét átvitt értelemben használjuk, pl.

Время идет.

Зеленое не идет к голубому.

Ilyen esetekben *Iszacszenko* magyarázata – Pettersson szerint – nem nagyon meggyőző: „Wird aber ein solches Verb in *übertragener* (nicht räumlicher) Bedeutung verwendet, so bleibt meist nur *ein* Glied übrig. Man kann zwar sagen: мои часы бегут 'meine Uhr geht vor (wörtlich: „läuft), Время бсжит ‚die Zeit flieht’, aber niemals часы бсгают’ oder „время бсгает’, denn *бсгать* ist mit der konkreten Vorstellung vom 'Hin-und Herlaufen' verbunden”. (Isačenko, 1962. 424). Nos – mondja Pettersson – ez igaz, de nehéz megérteni, hogy az átvitt értelemben használt mozgást jelölő igéknél (идти: это ему не идет; вести: она ведет одинокий образ жизни) milyen értelemben lehet egyirányúságról vagy nem egyirányúságról beszélni. Ugyanez a probléma a következő mondatokban is:

При морозной погоде автобусы не ходят.

При морозной погоде автобусы не идут.

Ha viszont feltételezzük, hogy a *konkrét* mozgást jelölő ige mindig pozitívan specifikált [α aktivitás] tulajdonságú, míg a [+ aktivitás] csak feltételesen érvényes az elvont (absztrakt) mozgást kifejező igékre, teljesen érthető, hogy a szóban forgó tulajdonság: [α aktivitás] majdnem mindig *negatív* lesz az előbb említett, általános ítéleteket kifejező mondatok esetében. Ha pedig ez így van – hangsúlyozza Pettersson –, akkor az *absztrakt* és *konkrét* ige használata az ... АВТОБУСЫ ХОДЯТ és ... АВТОБУСЫ ИДУТ mondatokban az egyedüli lehetséges, s felesleges *egyirányúságról* beszélni.

Nincs okunk annak a feltételezésére sem, hogy a mozgást jelölő ige egy speciális alcsoportot (подвид) alkotnak, mint ahogy azt az ANy (1952. I. 460) állítja. Ezek az igeek ugyanúgy viselkednek az (aktivitás) és (IDŐ) szintaktikai tulajdonságokat illetően mint a többi ige. Ami érdekes ezekben az igeekben, az az, hogy ezen igeekben van egy olyan sor morféma, amellyel különbséget tehetünk *aktív* és *nem-aktív* jellegek (értékek) között. Ez nem áll a többi igeke.

7.2. A prefixumos mozgást jelölő igeéknél különös helyzetek adódnak. *Iszacsenko* kimutatta: a mozgást jelölő absztrakt igekeket felhasználják arra, hogy imperfektív aspektus-párokat képezzenek a prefixumos, konkrét mozgást kifejező perfektív igekekhöz. A korábbi felfogással szemben, mely szerint a prefixált imperfektív, mozgást jelölő igeek egy kis kivételes csoportot képeznek az alól az általános szabály alól, hogy az *egyszerű prefixált igeek mindig perfektív szemléletűek*, *Iszacsenko* és *Regnéll* azt állítja, hogy ezek a formák *másodlagosan származtatottak* a konkrét-absztrakt oppozíció analógiájára. *Regnéll* a következő egyetlenllettel ábrázolja ezt az esetet:

$$\frac{x}{\text{принести}} = \frac{\text{НОСИТИ}}{\text{нести}}; x = \text{приносити}$$

Nos, mint láttuk, igekeket fel lehet osztani *aktív* és *nem aktív* csoportra, s bizonyos igeek kétértelműek ezen viszonylatban. Így ezt a speciális esetet sem mint kivételt az általános szabály alól, sem mint analógiát kell magyarázni. Még egyszer hangsúlyozni kell – mondja *Pettersson* –, hogy a *prefixálás nem változtatja az igekeket perfektív*. De a prefixálás lehet olyan morfológiai eszköz, amely lehetővé teszi, hogy egy egyszerű, nem-aktív ige aktív értéket kapjon: видеть-увидеть. Másrészt, ha egy nem-aktív ige a prefixáció után nem-aktív marad, akkor folyamatos is marad. De akkor esetleg lehetséges lenné, hogy ezt a normálisan nem-aktív igeet másodlagosan mint negatív IDŐ tulajdonsággal rendelkező aktív igeet használjuk. Ennek az az oka, hogy egy ilyen igeének már meghatározott a szemlélete, s az oroszban a folyamatos igeet aktívként és nem-aktívként is használhatjuk. Így *Pettersson* azt állítja, hogy az alábbi mondatban: Дорога проходит по лесу a nem-aktív értelmében használt ходить-ből származik, míg az alábbi mondat befejezett szemléletű проходить-ja: Три часа проходил по улице az aktív értelmű ходить-ből származik.

8. *Pettersson* felfogása szerint az aspektus inkább *lexikai* kategória, szemben egyes mai nyelvészekkel, akik (*Maszlov*, *Dosztal* stb.) *grammatikai* kategóriának tekintik az aspektust. Azt, hogy egyes orosz igeek (*женить, родить, ранить*) kétvidűek, a maga sajátos időelméletével magyarázza. Ebből értelemszerűen következik szerinte az is, hogy a perfektív igeek jelenideje hol jelen hol jövő idejű cselekvést fejez ki, ezért *helytelen* a hagyományos nyelvészek azon álláspontja, mely szerint bizonyos kapcsolat áll fenn a jövő idő és a perfektív szemlélet között, mert hiszen mint ez a példa is mutatja: В тихие дни ледовитый океан иногда так успокоится, что все вдруг становится хрустальным, a *perfektív jelen nem-jövőidejű folyamatot* jelöl, másrészt az *imperfektív jelent* használhatjuk *jövő időben* lezajló folyamat kifejezésére.

9. Az ismertett mű bevezetéséből megtudjuk, hogy szerző művét tulajdonképpen csak bevezetésnek szánta egy olyan tanulmányhoz, amely majd részletesebben fog foglalkozni az interferencia problémájával. Jelen tanulmányának központi magja a mű címének megfelelően *az orosz állítmány, az esettan és aspektusok* elmélete. Kétségtelen, hogy e témák mindegyikével kapcsolatban találkozhattunk a műben érdekes megfigyelésekkel, eredeti gondolatokkal. Bizonyításaiban nagymértékben a *generatív nyelvelméletre* támaszkodik, mely azonban maga is élénk vita tárgyát képezi még a mai nyelvtudományban. Recenzensek ezért nem fejezhetik be beszámolójukat azzal a kellemes benyomással, hogy Petterssonnak sikerült megadni a hagyományos orosz nyelvtan tényleg vitatható tételeinek alapos, kimerítő bírálatát, mint ahogy ezt a műben felszejlő néhány polémia után az olvasó elvárhatta volna. Kétségtelen azonban, hogy Pettersson fejtegetései, ha helyenként nehezek is, de mindig gondolatébresztők és bár az általa felvetett legtöbb probléma továbbra is nyitott marad, a nyomába lépő kutatók gazdag anyagot fognak találni a most ismertett művében.

Рецензия на книгу шведского языковеда проф. Т. Петерсона

Д-р Й. Бихари—Ш. Рак

В своей книге шведский языковед, Петерсон занимается вопросами интерференции, касающейся сказуемого в русском языке. Он сосредоточивает внимание голько на этом аспекте. Большую часть своей работы автор посвящает категориям вида и времени.

Основной недостаток этих предыдущих заключается в том, что они исходят из поверхностной структуры. В дальнейшем автор ставит предметом изучения вопросы краткой и полной формы прилагательный, выступающих в роли сказуемого и также употребление творительного и именительного падежей имён существительных в роли сказуемого.